

Kalklinbanan Köping - Forsby

Rivningsdokumentation

Antikvarisk dokumentation

Sjötullen 1:48 mfl
Köpings socken mfl
Västmanlands och Södermanlands län

Fredrik Ehlton

Kalklinbanan Köping – Forsby

Rivningsdokumentation

Dokumentation

Sjötullen 1:48 mfl
Köpings socken mfl
Västmanlands och Södermanlands län

Länsmuseets dnr: VLM130088

Fredrik Ehlton

Utgivning och distribution:
Västmanlands läns museum
Karlsgatan 2, 722 14 Västerås
Tel 021-39 32 22
E-post: lansmuseet@ltv.se
Hemsida: www.vastmanlandslansmuseum.se

© Västmanlands läns museum 2014

Omslagsfoto: Kalklinbanan under nedplockning av korgar. Foto från linbanebyggnadens tak. Foto: Lasse Fredriksson.

Foto: Där inget annat anges är fotografier tagna av Fredrik Ehlton, Västmanlands läns museum.

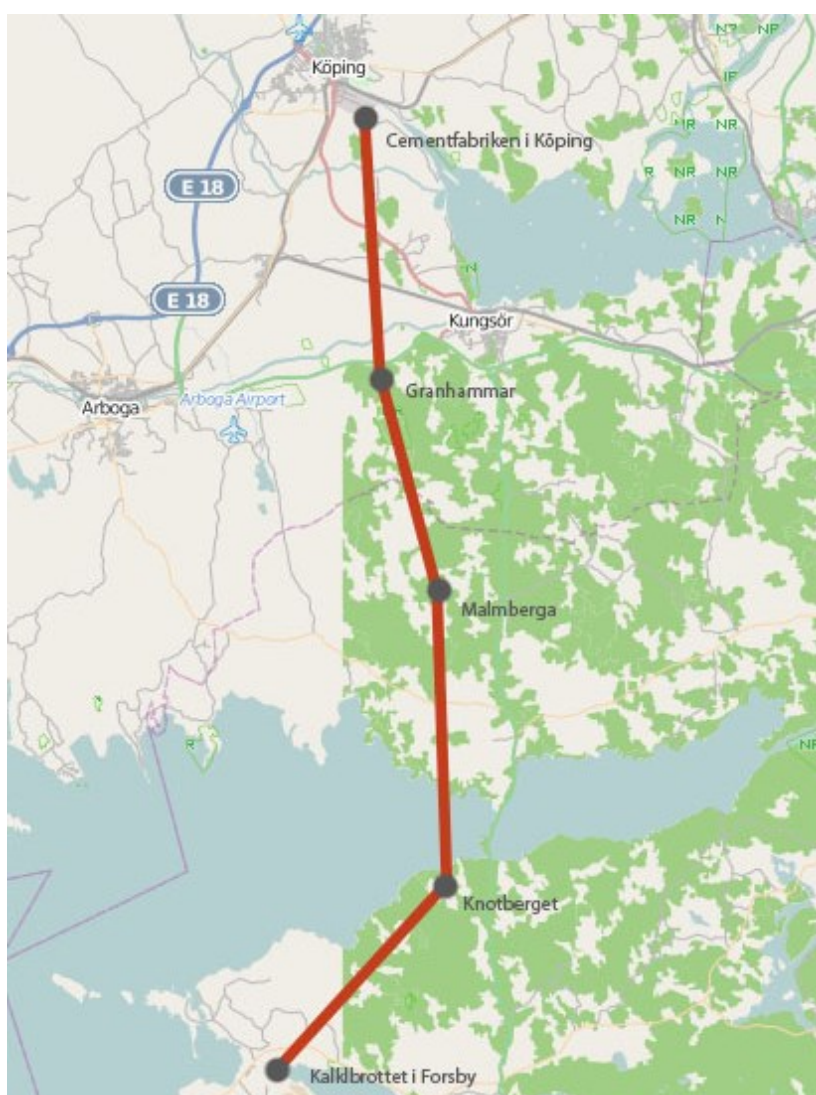
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01172.

ISSN 1651-7342
ISBN 978-91-86511-85-2

Inledning

I samband med att Länsstyrelsen den 27 mars 2013 avlog ansökan om att förklara den drygt 4 mil långa Kalklinbanan mellan Köping och Forsby till byggnadsminne, annonserade Nordkalk AB att den skulle rivas. Länsstyrelsen beslutade också att stödja ett dokumentationsprojekt kring linbanan. Dokumentationsprojektet syftar till att förmedla historien om kalklinbanan.

Då en rivning av kalklinbanan var aktuell beslutade Länsstyrelsen också att genomföra en antikvarisk dokumentation av själva rivningen. Uppdraget gick till Länsmuseet i Västmanlands län som vid två tillfällen under våren och sommaren 2013 dokumenterade nedplockningen av korgarna samt linorna. Till uppdraget kopplades även en fotograf som professionellt dokumenterade rivningen. Den antikvariska dokumentationen genomfördes av byggnadsantikvarie Fredrik Ehlton som även sammanställt denna rapport.

Kalklinbanans ungefärliga sträckning från kalkbrottet i Forsby till fabriken i Köping.¹

¹ Grundkarta från *Openstreetmap* (www.openstreetmap.org)

Historik

Under 1930-talet ökade användningen av cement i byggnation och därmed ökade också efterfrågan på materialet. Skånska Cementaktiebolaget ville uppföra en fabrik i närheten av Mälardalen och Stockholm. Kalksten och cement är tungt att frakta och medför därför stora transportkostnader. Skånska Cement AB hade bara fabriker i södra Sverige och de ville expandera norrut. Först arbetade man med att bygga ut fabriken i Slite på Gotland då det var mest fördelaktigt ur transportsynpunkt. De storpolitiska oroligheterna ute i Europa gjorde dock att man såg risker med att bygga ut verksamheten på Gotland som ansågs riskera att blockeras vid ett eventuellt krig. 1938 började man därför titta efter andra alternativ i närheten av Mälardalen. Man valde att etablera verksamheten i Köping som hade djuphamn vid Mälaren. I tillverkningen behövde man lera som också fanns vid Köpingsåns mynning, kalkstenen skulle man ta från Forsby ca 4 mil söder om Köping.²

Efter beräkningar på vilket transportsätt som skulle bli det mest ekonomiskt fördelaktiga valde man att uppföra en linbana över hela sträckan. Linbanan uppfördes av företaget Nordströms linbanor som grundades 1891 (Ernst Nordströms linbanor) i Stockholm och uppförde bland annat en personlinbana för Stockholmsutställningen 1897 och skidliftar till Åre. Kalklinbanan var den första riktigt stora linbanan för industriellt bruk som företaget uppförde. Fabriken i Köping och den 42 kilometer långa Kalklinbanan mellan Forsby och Köping uppfördes samtidigt 1941. Nordströms linbanor uppförde flera långa linbanor i Sverige, bland annat den mellan Kristineberg och Boliden som uppfördes 1943 och blev då världens längsta linbana på ca 96 kilometer.³

Uppförandet tog 2 år med en personalstyrka på 300 anställda och linbanan uppfördes i stål och betong. Byggandet av linbanan dokumenterades och filmades och den togs i bruk 1941.

Kalklinbanan mellan Forsby-Köping var ett energisnålt och effektivt transportmedel för kalkstenen och hade en transportförmåga på 4000 tonkm/t. Personalstyrkan beräknades till 15 personer. I verkligheten blev den något större. Efter fler tekniska framsteg på 1960-talet kunde man minska personalstyrkan. Med ett kort avbrott på 1970-talet brukades linbanan ända fram till 1996.⁴

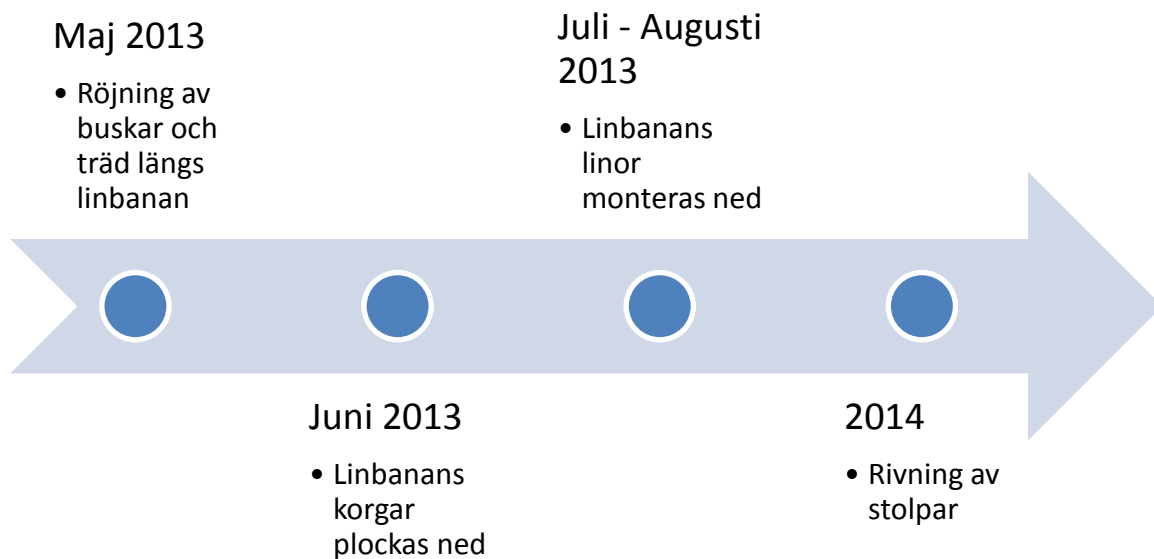
Bakgrund, syfte och metod

I ett brev daterat 7 maj 2013 utannonserade ägaren till kalklinbanan, Nordkalk AB, att rivningen skulle påbörjas. Brevet riktade sig till fastighetsägare längsmed linbanan som skulle bli berörda av rivningsarbetena. Enligt brevet delas rivningen upp i fyra delar:

² Kalklinbanan- Sammanställning och kulturhistorisk värdering, 2010, s 8

³ Kalklinbanan- Sammanställning och kulturhistorisk värdering, 2010, s 10

⁴ Kalklinbanan- Sammanställning och kulturhistorisk värdering, 2010, s 11

Syftet med dokumentationen av kalklinbanans rivning är främst att redovisa ett skeende i dess historia för att även i framtiden kunna sprida kunskapen om anläggningen när den rivits. Dokumentationen genomfördes genom att vid två tillfällen besöka linbanan för att fotodokumentera rivningsfasen. Första tillfället skedde den 8 juli 2013 då även fotograf Lasse Fredriksson följde med för att dokumentera nedplockningen av linbanans korgar. Andra besöket genomfördes den 18 september 2013 då arbetet med att nedmontera linbanans linor var igång.

Dokumentation av kalklinbanans rivning

Nedplockning av korgar

Forsby kalkbrott. Foto: Lasse Fredriksson

Vid nedplockningen av korgarna medverkade Föreningen Kalklinbanans Vänner då det är de som fortfarande kan köra banan. I och med detta ställde föreningen krav på att få behålla ett antal korgar för framtida bruk inom ett eventuellt besökscenter. Ett 100-tal korgar utlovades till föreningen och kördes av på separata banor i Forsby.

Vid fältarbetet besöktes först och främst kalkbrottet i Forsby för att dokumentera själv nedplockningen. Sedan besöktes även stationerna vid Knotberget, Malmberga och Granhammar för att dokumentera arbetet som pågick där med att köra banan.

Kalkbrottet i Forsby

Korgarna kördes ned till kalkbrottet i Forsby och plockades där av med hjälp av en hjullastare. Korgarna lades på hög för att sedan transporteras bort för skrotning.

Korgar i hög för borttransportering. Foto: Lasse Fredriksson

Korgar i hög. I mitten syns en gul inspektionskorg som användes vid t ex reparation av linbanan.
Foto: Lasse Fredriksson

Korgarna togs emot inne i stationen i Forsby och kördes sedan ut på banor. Foto: Lasse Fredriksson

Korgarna lyftes av stålbanorna med en hjullastare och lades sedan på hög i väntan på vidare transport. Foto: Lasse Fredriksson

Föreningen kalklinbanans vänner körde ut de korgar som skulle bevaras på banor framför laststationen i Forsby. Foto: Lasse Fredriksson

Korgarna ska förvaras på banorna i väntan på att ett besökscenter öppnas. Foto: Lasse Fredriksson

När de 100-tal korgar som skulle bevaras hade samlats på banorna framför stationen i Forsby kapades banan för att underlätta den fortsatta nedplockingen av korgarna. Foto: Lasse Fredriksson

Knotberget

För att kunna plocka ned korgarna var banan tvungen att vara igång. Funktionärer från Föreningen Kalklinbanans Vänner var därför utplacerade längsmed banan för att sköta driften.

Vändstationen på Knotberget under tiden banan körs. Foto: Lasse Fredriksson

*Hytt för operatör vid stationen på Knotberget.
Foto: Lasse Fredriksson*

*Interiör stationen på Knotberget
Foto: Lasse Fredriksson*

Utsikt mot Forsby från Knotbergets station. Foto: Lasse Fredriksson

Utsikt mot Malmberga utöver Hjälmaresund från Knotberget. Foto: Lasse Fredriksson

Malmberga

Vid stationen i Malmberga var det mer aktivitet och hytterna var bemannade. På plats fanns även personer som dokumenterade linbanan med en *quadcopter* (radiostyrd förarlös helikopter med 4 rotor).

Stationen i Malmberga med sitt udda arkitektoniska uttryck är iögonfallande i de öppna odlingsmarkerna. Foto: Lasse Fredriksson

Interiör i stationen i Malmberga. Hytt för arbetare vid linbanestationen varifrån korgarna kan inspekteras. Foto: Lasse Fredriksson

Interiör i hytten. Foto: Lasse Fredriksson

Granhammar

Stationen i Granhammar var obemannad vid dokumentationstillfället.

Stationen i Granhammar. Foto: Lasse Fredriksson

Nedmontering av linbanans linor

Målet med nedmonteringen vara att den skulle ske under juli och augusti 2013, men arbetet drog ut på tiden. Linorna lades ned och rullades upp på spolar för att sedan transporteras bort. I samband med arbetet revs även en spännstation strax söder om Malmberga. Nedmonteringen skedde i flera steg. Arbetet med nedmonteringen stoppades när det blev osäkert i vilken utsträckning linbanan skulle rivras. Dokumentationen skedde den 18 september 2013.

Rivningen av spännstationen var redan genomförd när dokumentationen ägde rum. Man höll på att plocka bort resterna. Foto: Vlm_kmvFE-3767

*Rester av linor låg utspridda i gräset.
Vlm_kmvFE-3778*

Närbild av klippt lina. Vlm_kmvFE-3782

Rester av betongkonstruktion vid spännstationen. Vlm_kmvFE-3775

Linorna hängde ner längs stora delar av banan under nedplockningen. Bilden visar stolpar vid Malmberga spännstation. Vlm_kmvFE-3813

Utsikt från stolpe vid spännstationen under rivning och nedplockning av linor. Vlm_kmvFE-3798

Avslutande kommentar

Under hösten och vintern 2013 pågick fortfarande förhandlingar mellan Föreningen Kalklinbanans Vänner och Nordkalk. Det har diskuterats om sträckan mellan Malmberga och Granhammar går att bevara i körbart skick. Ett övertagande från föreningens sida bygger på att de fastighetsägare som äger marken vid stolparna går med på den fortsatta användningen av marken.⁵

Förändring i landskapet

Linbanans framtid är alltså fortfarande osäker, men fortfarande står stolparna kvar i landskapet. Redan kan dock en förändring märkas då korgarna är borta och linorna hänger ner över åkermarkerna. Förändringen då stolparna även rivs kommer vara stor och skapa ett tomrum i miljön. Förhoppningsvis kan föreliggande rapport ge en bild av förhållandena vid rivningens inledande skede under år 2013.

⁵ <http://fkfk.se/>

Litteratur och källor

Rapporter

Kalklinbanan – Sammanställning och kulturhistorisk värdering, 2010-12-01, NIRAS

Internet

<http://fkfk.se/> - Hemsida för Föreningen Kalklinbanan Forsby Köping

Administrativa uppgifter

<i>Västmanlands läns museums dnr:</i>	VLM130088
<i>VO Kulturmiljö; projektnr:</i>	3-13-120
<i>Länsstyrelsen dnr:</i>	434-3215-13
<i>Fastighetsbeteckning:</i>	Sjötullen 1:48 mfl
<i>Landskap:</i>	Västmanland och Södermanland
<i>Län:</i>	Västmanland och Södermanland
<i>Socken:</i>	Österåker, Julita, Öja, Västermo, Kung Karl, Björskog, Kungs-Barkarö och Köping
<i>Kommun:</i>	Vingåker, Katrineholm, Eskilstuna, Kungsör, Köping
<i>Ägare-beställare:</i>	Länsstyrelsen i Västmanlands län
<i>Entreprenör:</i>	Fotograf Lasse Fredriksson Barkarö bygata 17 725 91 Västerås
<i>Antikvarisk medverkan:</i>	Västmanlands läns museum Fredrik Ehlton, Byggnadsantikvarie Karlskatan 2 722 14 VÄSTERÅS Tele: 021-39 32 22

– en del av Landstinget Västmanland

Västmanlands läns museum, Karlsgatan 2, 722 14 VÄSTERÅS
Tele: 021-39 32 22 • E-post: lansmuseet@ltv.se
Hemsida: www.vastmanlandslansmuseum.se

ISSN 1651-7342
ISBN 978-91-86511-85-2